

Sustav slobodne i vezane ocjene dokaza u rimskom i recipiranom rimskom pravu

Šarko, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:866445>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za rimsko pravo

Paula Šarko

Sustav slobodne i vezane ocjene dokaza u rimskom i recipiranom rimskom pravu

Diplomski rad

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Ivan Milić

Zagreb, 2022.

Ja, Paula Šarko pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Paula Šarko v.r.

Zahvaljujem svojem mentoru izv. prof. dr. sc. Ivanu Milotiću na stručnom vodstvu, pomoći i strpljenju pri izradi ovog diplomskog rada. Veliko hvala mojim roditeljima bez kojih ništa od svega ovog ne bi bilo moguće.

Ovaj rad u potpunosti posvećujem svojim roditeljima.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2-3
2. Legisakcijski postupak	4
2.1. Legisakcijski postupak – njegova glavna obilježja	4
2.2. Dokazna sredstva	4-5
3. Formularni postupak	6
3.1. Nastanak formularnog postupka i njegova glavna obilježja	6
3.2. Dokazni postupak - dokazna sredstva.....	6-7
3.3. Teret dokazivanja.....	7-8
<u>4. Ekstraordinarni postupak.....</u>	<u>9</u>
<u>4.1. Nastanak ekstraordinarnog postupka i njegova glavna obilježja</u>	<u>9</u>
<u>4.2. Klasični period (1. st. pr. n. e. - 3. st. n. e.)</u>	<u>9-10</u>
<u>4.2.1. Dokazni postupak – dokazna sredstva.....</u>	<u>10</u>
<u>4.3. Justinijanov postupak <i>per libellos</i></u>	<u>11</u>
<u>4.3.1. Dokazni postupak – dokazna sredstva.....</u>	<u>12-14</u>
<u>4.3.2. Teret dokazivanja</u>	<u>14</u>
<u>4.3.3. Pravilo <i>unus testis nullus testis</i></u>	<u>14-15</u>
<u>5. Rimsko-kanonski postupak.....</u>	<u>16</u>
<u>5.1. Nastanak rimsko-kanonskog postupka i njegova glavna obilježja.....</u>	<u>16-17</u>
<u>5.2. Pokretanje rimsko-kanonskog postupka (12.-14. st.)</u>	<u>17-18</u>
<u>5.3. Dokazni postupak</u>	<u>18-19</u>
<u>5.4. Dokazna sredstva</u>	<u>19-21</u>
<u>5.5. Teret dokazivanja.....</u>	<u>21</u>
<u>5.6. Pravilo <i>unus testis nullus testis</i>.....</u>	<u>22-23</u>

<u>5.7.</u> Iskaz jednog svjedoka.....	23-24
<u>5.8.</u> Uloga suca u rimsko-kanonskom postupku	24-26
<u>6.</u> Zaključak	27-29
<u>7.</u> Literatura	30
<u>8.</u> Sažetak.....	31
<u>9.</u> Summary.....	32

1. Uvod

Kroz povijest rimskog prava izmijenjivala se primjena dvaju sustava vrednovanja dokaza: sustav vezane (legalne) i sustav slobodne ocjene dokaza. Sustav slobodne ocjene dokaza omogućavao je sucu da na temelju slobodne procjene odredi vrijednost upotrijebljenih dokaznih sredstava u postupku. Njegova primjena bila je karakteristična za doba legisakcijskog postupka, ujedno najstarijeg oblika rimskog građanskog postupka. U formularnom postupku koji se počeo primjenjivati u 2. st. pr. Kr. bile su ublažene formalnosti legisakcijskog postupka, a značajna karakteristika njegova dokaznog postupka bila je formula prema kojoj se u slučaju dokazanosti tuženika valjalo osuditi, a u slučaju nedokazanosti osloboditi. Nadalje, u njemu je bila zadržana primjena sustava slobodne ocjene dokaza.

Kognicijski postupak (*cognitio extra ordinem*) počeo se primjenjivati kao iznimka uz redovni formularni postupak već krajem 1. st. pr. Kr. Postupno je jačala primjena kognicijskog postupka, a kao redovni građanski postupak bio je priznat tek u 3. st., dok je formularni postupak bio službeno ukinut konstitucijom careva Konstancija II. i Konstansa 342. godine. Kognicijski postupak unio je novine u dokazni postupak: ukinula se formula (uputa) po kojoj je sudac morao postupati te dvostadijska struktura. Postupak *cognitio extra ordinem* svoj konačan oblik zadobio je za vrijeme Justinijanova prava kao liberalni postupak (*per libellos*). Tada dolazi i do uvođenja sustava vezane ocjene dokaza u kojemu se sudac pri ocjeni izvedenih dokaznih sredstava u postupku morao pridržavati zakonskih pravila koja su određivala njihovu dokaznu snagu. Na taj način pokušalo se suzbiti pojavu sučeve subjektivnosti i arbitrarnosti pri suđenju, no negativan aspekt ovog sustava bila je ograničena mogućnost sučeve slobodne logičke prosudbe.

Do prihvaćanja rimskog prava došlo je 12. stoljeću najprije u Italiji, a potom u većini zapadnoeuropskih i srednjeeuropskih zemalja i to posredstvom Justinijanove kodifikacije *Corpus iuris civilis* iz 6. st. Slijedom toga nastala je nova vrsta postupka: rimsko-kanonski postupak oblikovan ponajviše pod utjecajem rimskog postupka *cognitio extra ordinem*. Nastanak djela Guilhelma Durantisa *Speculum iudicale* 1271. godine označava ujedno i događaj kojim je bio okončan proces formiranja rimsko-kanonskog postupka. Što se tiče dokaza i njihove ocjene vrijedio je sustav vezane ocjene dokaza, a teret dokazivanja bio je na onoj stranci koja je iznijela određenu tvrdnju.

Među brojnim dokaznim pravilima koja su se primijenjivala u dokaznom postupku valjalo bi se osvrnuti na pravilo kojim je bila propisana vrijednost iskaza danog svjedočanjem, tj. pravilo *unus testis nullus testis*¹. Ono je imalo različit karakter u različitim tipovima postupaka koji su se izmjenjivali kroz rimsku povijest. Tako je u postupcima u kojima je sudac uživao slobodu odlučivanja i ocjene dokaza navedena izreka upućivala da se za utvrđenje istinitosti određene sporne činjenice iskazom svjedoka svjedočenje ne ograniči na izjavu samo jedne osobe, već da se nastoji osigurati pluralitet svjedoka. S druge strane, u postupcima u kojima je sučeva sloboda o odlučivanju i ocjeni dokaza bila zakonski ograničena izreka je imala značaj legalnog dokaznog pravila čiju primjenu sudac u dokaznom postupku nije smio izbjeći te je ono svjedočenju jedne osobe oduzimalo bilokakvu dokaznu snagu. Pravilo *unus testis nullus testis* bilo je konačno oblikovano u srednjem vijeku, no svoje korijene vuče iz doba rimskog pravnog poretka, a snagu obveznog dokaznog pravila steklo je zbog nepovjerenja u istinitost iskaza danih svjedočenjem.

¹ *Jedan svjedok, nijedan svjedok.*

2. Legisakcijski postupak

2.1. Legisakcijski postupak – njegova glavna obilježja

Legisakcijski postupak ujedno je i najstariji oblik rimskog građanskog postupka. Građanski legisakcijski postupak i samopomoć pružale su se kao alternativne mogućnosti strankama pri rješavanju nastalih sporova, no upotreba samopomoći nastojala se na različite načine ograničiti. Staro pravilo taliona („oko za oko“) predstavljalo je neku vrstu granice neograničenoj i plemenskoj osveti. Nadalje, samopomoć je bila ograničena i formom u kojoj je morala biti upotrijebljena da bi bila dopuštena. „Neke od formalnih granica bile su vremenske (npr. postavljanje rokova unutar kojih se smjelo aktivno odgovoriti na napad ili povredu prava); druge su se odnosile na oblik postupanja u koji se samopomoć morala zaogrnuti ako se pretendiralo na njezin legitimitet.“² U 2. st. n.e. dekretom Marka Aurelija *Decretum divi Marci* samopomoć je postala zabranjenom, a građanski postupak postao je jedino sredstvo za zaštitu ugroženih prava tek nakon što je samopomoć postala zabranjenom i bila proglašena javnim deliktom temeljem Augustovih zakona.³

Temeljne karakteristike legisakcijskog postupka bile su njegova dvodiobna struktura, strogi formalizam, nemogućnost žalbe, sustav slobodne ocjene dokaza, osobna ovrha te samopomoć koja je bila dopuštena samo za potrebe krajnje nužde i samoobrane.

2.2. Dokazna sredstva

U dokaznom postupku, koji je bio neformalan, usmen i javan, bila su dopuštena sva racionalna dokazna sredstva, a njihova ocjena bila je podložna slobodnoj sučevoj procjeni. Pritom sudac nije bio vezan formalnostima pri utvrđivanju njihove dokazne snage. Prema tome, primjenjivao se sustav slobodne ocjene dokaza. Stranke su jedine imale ovlast predlaganja dokaza koji su se neposredno izvodili. Vodeći se načelom kontradiktornosti sudac je bio dužan

² Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 15.

³ Šarac, M.; Lučić, Z., *Rimsko privatno pravo*, Split, 2011., str. 80.

saslušati obje stranke u postupku. Stranke su iznosile činjenice pred sud, a sudac je kada bi uvrđio istinitost spornih činjenica te da izneseni navodi odgovaraju činjeničnom stanju donosio presudu (*sententia*). Presuda je odmah po izricanju postajala pravomoćnom i konačnom te protiv nje nije bilo moguće uložiti neki pravni lijek. Ono što je u njoj bilo utvrđeno smatralo se točnim i istinitim (*res iudicata pro veritate habetur*). Ako tuženik ne bi izvršio obvezu nametnutu mu presudom, tužitelj je mogao podnijeti novu tužbu *legis actio pre manus injectionem*, a ukoliko ni tada ne bi ispunio obveze nametnete mu presudom bivao bi prodan u ropstvo ili ubijen. Međutim, sudac nije bio ovlašten odlučivati ni preko ni mimo istaknutog tužbenog zahtjeva (*ne eat iudex ultra et extra petita partium*). Nadalje, sudac je svoju odluku mogao temeljiti samo na onome što je bilo predmet usmene rasprave jer ono što je bilo sadržano u pisanim podnescima za sud nije postojalo (*quod est in actis non est in mundo*).⁴

⁴ Šarac, M.; Lučić, Z., *Rimsko privatno pravo*, Split, 2011., str. 83.

3. Formularni postupak

3.1. Nastanak formularnog postupka i njegova glavna obilježja

Sredinom 2. st. pr. Kr. s donošenjem *lex Aebutia* javlja se nova vrsta postupka, formularni postupak kojim se nastojalo ublažiti formalnosti legisakcijskog postupka. On je zadržao dvodiobnu strukturu postupka, no uvode se promjene u prvom stadiju postupka *in iure*. U njemu su stranke uz prisutnost svjedoka i pravosudnog magistrata posebnim ugovorom (*litis contestatio*) sklapale sporazum kojim su određivale da će svoj spor riješiti pred sucem-arbitrom kojeg će zajedno odabrati. U drugom stadiju postupka (*apud iudicem*) ispitivala se istinitost činjeničnih tvrdnji iznesenih u postupku *in iure*, izvodili su se dokazi te se donosila presuda kojom se pravomoćno okončavao spor. Postupak su i dalje provodili *praetor* i *iudex* koji nisu morali imati neko posebno pravno obrazovanje. Pretor je u formuli opisivao bitne elemente spora te ju je preko stranaka upućivao sucu koji je na temelju provedenog dokaznog postupka i upute iz formule donosio presudu koja je već izricanjem postajala pravomoćnom te protiv nje nije bilo moguće uložiti žalbu ili neki drugi pravni lijek. S vremenom su se pojavile pravno obrazovane osobe koje su davale savjete *consilium* sucima. U konačnici, one su postale stalni, plaćeni savjetnici sudaca. Nadalje, u formularnom postupku po prvi put pojavljuje se institut zastupanja stranka.

3.2. Dokazni postupak – dokazna sredstva

Bitna karakteristika dokaznog postupka bila je formula prema kojoj se u slučaju dokazanosti tuženika valjalo osuditi, a u slučaju nedokazanosti osloboditi. Formulu je sastavljao pretor u obliku kratke pismene zabilješke u kojoj su bili navedeni svi ključni elementi spora i uputa sucu kakvu bi presudu trebao donijeti uzimajući u obzir rezultate dokaznog postupka.

Dokazni postupak bio je javan, usmen i kontradiktoran, a kao dokazno sredstvo mogli su se upotrijebiti svjedoci (*testes*), vještaci, isprave (*scripta, tabulae, instrumenta, chirographa, libelli, codexaccepti etexpensi*), uviđaj (*inspectio*), ranije sudske odluke, dekreti, zakoni i

zaključci senata, glasine (*rumores*), indicije (*signa*), dobar ili loš glas stranaka (*fama*) itd. Valja zaključiti da se primjenjivao sustav slobodne ocjene dokaza te da su sva dokazna sredstva bila dopuštena, a sve s ciljem da bi se pokušalo utjecati na sučevu konačnu odluku o činjenicama. Ocjena dokaza također je bila slobodna na što upućuje Ciceronov navod *apud bonorum iudicem argumenta plus quam testes valent*.⁵

3.3. Teret dokazivanja

U formularnom postupku teret dokazivanja bio je na onoj stranci koja je iznijela tvrdnju (*ei incumbit probatio qui dicit non ei qui negat*).⁶ Prema tome, tužitelj je bio dužan dokazati svoje tvrdnje (*actori incumbit probatio*), a tuženik je svoj prigovor ako bi ga podnio (*in excipiendo reus fit actor*). „Pobjedu u sporu odnosila je ona strana koja je dokazala (ili pobila) *intentio* ili *demonstratio* formule: *si paret condemnatio, si non paret absolvito*.“⁷ Sučeva je dužnost bila nadzirati stranke da se ne udalje od predmeta spora te ispitati točnost činjeničnih tvrdnji stranaka primjenjujući načela materijalne istine i slobodne logičke prosudbe. Nadalje, sudac je izvodio samo one dokaze koje su stranke predložile, a u ocjeni istih bio je u potpunosti slobodan.

Međutim, nije postojala suglasnost među romanistima u pogledu vezanosti suca za raspodjelu tereta dokazivanja prema upotrijebljenoj formuli. Tako su Kaser i Levy smatrali da je sudac bio ovlašten odstupiti od raspodjele dokaznih uloga ukoliko su za to postojali opravdani razlozi te je isto tako mogao zatražiti od bilo koje stranke da dopuni svoje činjenične navode i potkrijepi ih odgovarajućim dokaznim sredstvima. S druge strane, Pugliese i Wacke smatrali su da pravila o teretu dokazivanja strogo obvezuju suca prilikom postupanja u postupku.

Nadalje, izričaj *non liquet* deriviran je iz prisege (*iurare sibi non liquere*) koju je *iudex* mogao izreći u građanskoj parnici ako bi međusobno suprotstavljeni dokaz i protudokaz bili jednako uvjerljivi te nijedan od njih ne bi davao dovoljno osnove *iudexu* za utvrđenje sporne činjenice te posljedično donošenje presude. U takvim bi situacijama sudac donosio odluku u

⁵ Kod dobrog suca presudni su argumenti, a ne broj svjedoka.

⁶ Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 24.

⁷ *Ibid.* str. 21.

korist stranke čija je sloboda u pitanju (*favor libertatis*), u korist nasljednika koji se nalazi u posjedu stvari (*favor hereditatis*) ili u svim ostalim slučajevima, u korist tuženika.⁸

⁸ *Ibid.*, str. 24.

4. Ekstraordinarni postupak

4.1. Nastanak ekstraordinarnog postupka i njegova glavna obilježja

Kognicijski postupak (*cognitio extra ordinem*) počeo se primijenjivati kao iznimka uz redovni formularni postupak već krajem 1. st. pr. Kr. Postupno je jačala primjena kognicijskog postupka zbog novog žalbenog postupka koji je pružao strankama veću sigurnost u ispravnost suđenja i činjenice što su rimski namjesnici u provincijama davali prednost kognicijskom postupku u rješavanju sporova. Kao redovni građanski postupak bio je priznat tek u 3. st. dok je formularni postupak bio službeno ukinut konstitucijom careva Konstancija II. i Konstansa 342. godine. Kognicijski postupak unosi i novine: stranke više nemaju mogućnost biranja suca te se ukida formula (*uputa*) po kojoj je sudac morao postupati. Također, ukinuta je dvodijelna struktura postupka, a time i odvojenost između faze pribavljanja dokaza sa ostatkom sudskog postupka.

4.2. Klasični period (1. st. pr. n. e. - 3. st. n. e.)

Ekstraordinarni postupak predjustinijanskog perioda započinjao je ispitivanjem postojanja procesnih pretpostavki. Ukoliko bi bilo utvrđeno njihovo nepostojanje, tužbeni zahtjev bivao bi odbačenim. Jedno od osnovnih načela tadašnjeg ekstraordinarnog postupka bilo je načelo usmenosti koje je dolazilo do izražaja pri usmenim raspravama koje su stranke vodile uz prisutnost magistrata. No, pod utjecajem sudskog postupka u grčkim provincijama s vremenom se uvelo vođenje zapisnika o konačnim odlukama, a zatim i o sveukupnoj raspravi.

Formule su sada predstavljale sredstvo za očitovanje zahtjeva stranaka, a tužitelj je bio slobodniji u isticanju tužbenog zahtjeva koji sada više nije morao biti na početku postupka strogo formalnopravno određen, već se pružala mogućnost tužitelju da ga formulira tijekom rasprave. Što se tiče tuženikove obrane, postupno je nestajala distinkcija između tuženikovog poricanja osnovanosti tužbenog zahtjeva te njegovog suprotstavljanja činjenicama koje djelomično ili u

cijelosti odbijaju tužbeni zahtjev. Na njemu je bilo da dokaže navode svoje obrane ako bi tužitelj uspio dokazati osnovanost svojeg tužbenog zahtjeva. Nadalje, *exceptio* je zamijenjen s *praescriptio* te je on sada predstavljao sve ono s čime se tuženik suprotstavlja tužbenom zahtjevu. Tuženik je tako u svojoj obrani mogao isticati nedostatke u pogledu procesnih pretpostavki, ali i isticati nepoštivanje pravila privatnog prava. Svoju obranu mogao je iznijeti sve do nastupanja litiskontestacije koja je nastupala u trenutku kada bi se tuženik pojavio pred sucem i bivao upoznat sa istaknutim tužbenim zahtjevom.

4.2.1. Dokazni postupak – dokazna sredstva

Uvođenjem ekstraordinarnog postupka nestala je dvostadijska struktura postupka; stadij pribavljanja dokaza i ostatak sudskog postupka. Dokaze su pribavljale i predlagale stranke, a na sucu je bilo da na temelju slobodne ocjene i prosudbe činjeničnog stanja utvrdi vrijednost izvedenih dokaza. Kao dokazno sredstvo mogle su se pojaviti izjave stranaka (sa ili bez prisege), svjedoci, isprave (čije je uloga počela sve više jačati obzirom na začetke obveze sastavljanja isprava), rezultati uviđaja, izjave vještaka, priznanje te zakletva. Zakletva (*iusiurandum*) je u ekstraordinarnom postupku bila obično dokazno sredstvo koje nije moglo zamijeniti sudsku odluku.⁹ Priznanje (*confessio*) bilo je po učincima izjednačeno s presudom te je ono moglo poslužiti kao temelj za ovrhu samo ukoliko se radilo o novčanoj osudi iz koje je proizlazila obveza na *certum*¹⁰.

⁹ *Ibid.* str. 24.

¹⁰ Određena stvar ili određena suma novca.

4.3. Justinijanov postupak *per libellos*

Postupak *cognitio extra ordinem* svoj konačan oblik zadobio je za vrijeme Justinijanova prava i kao liberalni postupak (*per libellos*)¹¹ postao je podloga suvremenom građanskom procesu.¹² Postupak *per libellos* započinjao je predajom pravosudnom magistratu *libellus conventionis*, isprave koja je sadržavala argumentirani tužiteljev zahtjev i molbu da magistrat odobri pozivanje tuženog u određeni dan na sud. Ukoliko bi sudac odobrio pozivanje na sud, donio bi posebno rješenje i obavijestio o tome tuženoga putem službenika (*excetutor*). Osim poziva na sud, tuženom se dostavljao i tužiteljev *libellus* (u originalu ili u kopiji) koji bi sudac prije toga po potrebi izmijenio s ciljem da odgovara prirodi postupka te po potrebi nadopunio preciznijom oznakom spornog odnosa. Ukoliko bi se tuženi oglušio na pozive suda koji bi se još dvaput ponovili, donosila bi se presuda bez njegove prisutnosti, no ne bezuvjetno na njegovu štetu. Sudac je mogao donijeti i oslobađajuću presudu ukoliko bi bio uvjeren u neosnovanost postavljenog tužbenog zahtjeva. Stoga je osuđujuću presudu donosio samo ukoliko bi ga tužitelj uspio uvjeriti u osnovanost tužbenog zahtjeva. Nadalje, tuženik je mogao svoje suprotstavljanje iznesenom tužbenom zahtjevu iznijeti putem *libellus contradictionis*, argumentirane isprave koju je predavao pravosudnom magistratu. Suđenje bi započinjalo tek nakon što bi stranke odnosno njihovi advokati položili odgovarajuće kaucije u znak osiguranja da će biti nadoknađeni troškovi postupka pobjedničkoj strani. Tada bi tužitelj iznio pred sucem svoj tužbeni zahtjev i činjenice na kojima ga zasniva, a tuženik svoje protivljenje i razloge protivljenja. Taj trenutak smatrao se početkom postupka. Nadalje, stranke i njihovi advokati bili su obvezni položiti zakletvu u znak osiguranja da se neće parničiti iz „objesti“ (*ius iurandum de calumnia*).¹³

¹¹ „Libellus“ (doslovno značenje: knjižica, mala knjiga) u civilnom postupku je označavao ispravu, podnesak, te uz odgovarajući dodatak (1. *conventionis*, 1. *contradictorius*, 1. *appellatorius* itd.) poprimao specifično značenje isprave kojom se poduzimala određena procesna radnja.

¹² Radovčić, V., *Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5–6, 1987., str. 663.

¹³ *Ibid.* str. 664.

4.3.1. Dokazni postupak – dokazna sredstva

Dokazni postupak započinjao je nakon izvršene litiskontestacije. Provodio se na temelju sučeve odluke, a dijelio se na dva odvojena stadija; stadij u kojem svoje dokaze izlaže tužitelj te stadij u kojem svoje dokaze izlaže tuženik.

Tužitelj je bio dužan predložiti dokaze kojima je nastojao potkrijepiti činjenične tvrdnje na kojima je temeljio svoj tužbeni zahtjev, a tuženi je bio dužan priložiti činjenice na kojima je temeljio svoj prigovor (*exceptio*). Međutim, sudac nije bio vezan isključivo prijedlozima stranaka, već je po svojoj slobodnoj procjeni mogao odlučiti izvesti dokaze koje stranke i nisu predložile, ali ih je on smatrao izuzetno bitnim za konačno rješavanje spornog pravnog odnosa. Nadalje, imao je mogućnost upotrebe kako izravnih tako i neizravnih dokaznih sredstava kao što su presumpcije (*praesumptiones*), pravne i činjenične.

U postupku *per libellos* sudac nije bio slobodan pri ocjeni izvedenih dokaza. S obzirom da se primjenjivao sustav vezane ocjene dokaza bio je dužan poštivati zakonska pravila koja su pojedinim dokaznim sredstvima davala unaprijed određenu dokaznu snagu. Zbog nepovjerenja u iskaz svjedoka koji je bio podložan subjektivizaciji i a Arbitrarnosti najveća se dokazna snaga pridavala javnim ispravama, potom notarskim ispravama te naposljetku čisto privatnim ispravama.

Što se tiče svjedoka (*testes*) uvedene su znakovite promjene tako što je određeno tko ima, odnosno nema sposobnost svjedočenja. U prvom redu niz osoba postao je nesposoban svjedočiti: robovi (*servi*), kažnjenci (oni osuđeni s *iudicium publicum*) te osobe koje se bave nečasnim poslovima (*infantes*), heretici i apostati.¹⁴ Iskaz jednoga svjedoka nije imao nikakvu važnost, već je bilo potrebno da dvojica svjedoka pod zakletvom daju podudarni iskaz kako bi se određena činjenica u dokaznom postupku mogla smatrati utvrđenom. Nadalje, pravila se razlika među svjedocima s obzirom na društveni status i vjersku pripadnost. „U Justinijanovom općem ediktu o svjedocima, na razinu načela uzdiže se pravilo da su samo tri staleža, plemstvo (*dignitas*), vojska (*militia*) i imućnici (*divitiae*), bezuvjetno kvalificirana kao svjedoci, dok su svjedoci iz nižih staleža (*humiles*) prihvatljivi tek uz zaprisegnuti zagovor viših, ili uz uporabu torture (*vel*

¹⁴ Svjedočenje takvih osoba bilo je dopušteno u kaznenom i u građanskom postupku samo pod utjecajem torture.

sacramento dignitas, vel suppliciiis terror).¹⁵ U rimskom se pravu pridavala velika važnost iskazima svjedoka, no bilo je i onih koji su nastojali istaknuti nedostatke takvog dokaznog sredstva. Osim što je iskaz svjedoka bio podložan njegovoj subjektivizaciji, teško je bilo smatrati istinitim iskaz dan od strane iskvarenog svjedoka (*testis corruptus*). Stoga se inzistiralo na pluralitetu svjedoka, minimalno dvojici jer iskaz jednog jedinog svjedoka kod suca nije stvarao dovoljno jako uvjerenje o izvjesnosti postojanja sporne činjenice. Iz konteksta Ulpijanovog fragmenta moglo bi se zaključiti isto: „*Ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient, pluralis enim elocutio duorum numero, contenta est.*“¹⁶

Nadalje, dokazom svjedocima nije bilo moguće pobiti činjenice utvrđene ispravama (*instrumenta*) čija je autentičnost bila dokazana u posebnom postupku preispitivanja – *impositio fidei*.¹⁷ Isprave su sve više dobivale na važnosti, a pravilno sastavljena i autentična isprava predstavljala je neoboriv dokaz nastanka obveze, a za dokaz njezina ispunjenja potrebno je bilo najmanje pet svjedoka, ili druga isprava.¹⁸ Ispravama se davala prednost pred iskazima svjedoka zbog velikog nepovjerenja u istinitost i objektivnost njihova svjedočenja.

Zakletva (*iusiurandum*) je bila jedini priznati iracionalni dokaz o postupovnim činjenicama, te je u odnosu na druge dokaze koji su se izveli u postupku imala apsolutnu vrijednost.¹⁹ Odluka u sporu mogla je biti temeljena na njoj iako su drugi izvedeni dokazi u postupku davali drukčije rezultate, a mogla se primijeniti i kao dopunsko sredstvo drugim dokazima upotrijebljenim u postupku. Zakletva se mogla odnositi i na tzv. *interrogationes*, pitanja, koje je svaka stranka mogla uputiti jedna drugoj, ali i svakoj od njih sam sudac, na temelju svoje sudačke funkcije.²⁰

Na kraju dokaznog postupka stranke su izjavljivale svoje završne riječi, a sudac je potom donosio presudu (*sententia*) koja je morala biti sastavljena u pisanom obliku i obrazložena jer se

¹⁵ Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 28.

¹⁶ Milotić, I., *Testis unus testis nullus u rimsko-kanonskom i važećem pravu*, Bogoslovska smotra, vol. 89, br. 4, 2019., str. 839.

¹⁷ Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 28.

¹⁸ *Ibid.*, str. 28.

¹⁹ Jaramaz Reskušić, I.; Medančić, T., *Cognitio extra ordinem u rimskom pravu*, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 40, br. 82., 2006., str. 87.

²⁰ Iako se glavna rasprava u kognicijskom postupku odvijala prvenstveno kao stranačka *disputatio*. S obzirom na jednu konstituciju Konstantinovu iz 319. g., pitanja (*interrogationes*) mogao je osim stranaka (jedna drugoj) postavljati svakoj stranci i sudac.

u suprotnom smatrala ništavnom. Osim toga, morala je biti donesena najkasnije u roku od tri godine od pokretanja postupka. Prema načelu *iura novit curia* sudac je bio dužan poznavati pravna pravila te na temelju njih donositi odluke. Dakako, postojale su i iznimke. Tako u rimskim provincijama, gdje suci nisu uvijek mogli biti u dovoljnoj mjeri upućeni u važeće mjerodavno pravo, bilo je uobičajeno da stranke upoznaju suca s pravnim normama koje bi se mogle primijeniti u konkretnom sudskom sporu. Tada bi se te iste norme, tj. *responsa*, glasno čitale na glavnoj raspravi (*recitatio*).

4.3.2. Teret dokazivanja

Osnovna pravila glede tereta dokazivanja u postupku bila su i dalje *actor probare debet i reus in exceptione actor est*.²¹ Što se tiče tereta dokazivanja, u vlasničkopravnim tužbama prema općim pravilima „đavolji dokaz“ (*probatio diabolica*) prava vlasništva trebao je teretiti tužitelja. Car Konstantin je iz razloga pravičnosti olakšao taj teret tako da je u slučaju da tužitelj ne dokaže vlasništvo tražio od tuženika da izloži pravni temelj svoga posjeda. Nakon toga car Justinijan je vratio pravo na stanje kakvo je postojalo prije Konstantina. Što se tiče isprava, sudeći prema postklasičnim tekstovima malo se stavlja teret dokazivanja na obje stranke, malo na tuženika koji osporava obvezu vraćanja duga o kojoj postoji isprava, malo na tužitelja koji se poziva na ispravu. U postklasičnom razdoblju rimske povijesti nije se razvila jedinstvena teorija o teretu dokazivanja zbog čega su u kasnijim epohama koja su bila obilježena recepcijom rimskog prava ostala otvorena mnoga pitanja.

4.3.3. Pravilo *unus testis nullus testis*

Mnogi teoretičari smatrali su da je s uvođenjem ekstraordinarnog postupka izreka *unus testis nullus testis* stekla snagu obveznog dokaznog pravila. Tako je konstitucija cara Konstantina izdana 334. godine izražavala nepovjerenje prema iskazu jednog svjedoka. Naime, 20. titul u 4. knjizi Justinijanova kodeksa bavio se svjedocima i to odnosom i problematikom različitog

²¹ Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 28.

vrednovanja iskaza svjedoka (*testimonium*) i isprave (*instrumentum*) kao dokaznih sredstava.²² Prva konstitucija toga titula navodi da pisano svjedočanstvo ima prednost pred usmenim,²³ no to je bilo samo načelno shvaćanje. Analizom konstitucije može se zaključiti da ona opisuje dva pravna uređenja u pogledu iskaza svjedoka oblikovana jedno nakon drugoga. Prvo je Car Konstantin donio pravilo prema kojemu sudac nije smio temeljiti presudu iskazu samo jednog svjedoka. Iznimno je mogao temeljiti svoju odluku na iskazu jednog svjedoka ukoliko bi mu se po njegovoj procjeni to činilo primjerenim i opravdanim. U drugom dijelu konstitucije car Konstantin naveo je kako se ubuduće neće saslušavati svjedok ukoliko nema i drugih predloženih dokaza. Pravilo je bilo strogo i beziznimno se primjenjivalo (osim na biskupe), te je također bilo određeno da niti vršioци javnih službi ne smiju sudjelovati kao svjedoci u postupku.²⁴ Nadalje, sadržaj javnih isprava mogao je biti utvrđen istovjetnim iskazom najmanje trojice svjedoka.

²² Milotić, I., *Testis unus testis nullus u rimsko-kanonskom i važećem pravu*, Bogoslovska smotra, vol.89, br. 4, 2019., str. 840.

²³ *Ibid.* str. 840.

²⁴ *Ibid.* str. 841.

5. Rimsko-kanonski postupak

5.1. Nastanak rimsko-kanonskog postupka i njegova glavna obilježja

Temelji građanskog sudskog postupka oblikovani su u okviru rimskog prava postklasične epohe i rimske pravne znanosti. Zbog svojih kvalitativnih prednosti rimsko je pravo utjecalo na razvoj kasnijih prava. Odlučan događaj u tom razvoju bilo je oživljavanje studija i znanstvene obrade rimskog prava te ponovno njegovo prihvaćanje (*via facti*) kao važećeg prava u 12. i narednim stoljećima, najprije u Italiji, a zatim u većini zapadnoeuropskih i srednjoeuropskih zemalja.²⁵ Do toga je došlo posredstvom Justinijanove kodifikacije²⁶ nastale u 6. st. te se primijenjivalo sve do početka 19. st. kada su mnoge europske države počele donositi vlastite kodifikacije koje su regulirale područje određenih pravnih grana. No, i te kodifikacije bile su uvelike nadahnute recipiranim (općim, pandektnim) rimskim pravom.

Rimsko-kanonski postupak bio je oblikovan je pod utjecajem papinskih dekretala, postupovnih traktata nastalih početkom 11. st. te rimskog ekstraordinarnog postupka. Slijedom toga, sredinom 12. st. nastalo je rimsko-kanonsko pravo (*ius Romanum canonicum*) kao posljedica prožimanja duhovnog i civilnog prava. Nastanak djela Guilhelma Durantisa *Speculum iudiciale* 1271. godine označava ujedno i događaj kojim je bio okončan proces formiranja rimsko-kanonskog postupka. Samim postupkom upravljali su službenici koji su se profesionalno bavili pravom, pravna pravila tumačili su stručnjaci, sudska organizacija bila je hijerarhijski ustrojena, a vrhovni autoritet imao je rimski prvosvećenik. Postupkom je dominiralo raspravno načelo i načelo pismenosti. Rimsko kanonski postupak nazivao se i pozicijskim postupkom jer se zasnivao na stranačkim pozicijama što se odražavalo i na dokazni postupak jer se unaprijed znalo

²⁵ Radovčić, V., *Građanski proces u režimu općeg (recipiranog) rimskog prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5-6, str. 657.

²⁶ Justinijanova kodifikacija obuhvaća, kako je poznato, četiri dijela: *Codex (repetitaeprelectionis)*, zbirku carskih konstitucija, odnosno zakona, pretežno iz postklasičnog perioda, uključujući i Justinijanove do proglašenja Kodeksa 529. g.; *Digesta seu Pandectae*, zbirku pravničkog prava, odnosno fragmenata iz djela pravnika uglavnom klasičnog perioda; *Institutiones*, djelo koje – sastavljeno s prvenstveno didaktičkim ciljevima – prenosi vrlo skraćeno, po sistemu (*personae, res, acciones*) preuzetom iz Gajevog pravnog udžbenika iz 2. st., sadržaj drugih dijelova kodifikacije, posebno *Pandekata* i *Novellae*, zbirku Justinijanovih „novih“ konstitucija, odnosno zakona, izdanih nakon Kodeksa (do njegove smrti 565.). Ispuštajući bogatu literaturu o Justinijanovoj kodifikaciji upozoravamo na njen kraći prikaz u djelu na našem jeziku: Horvat, M., *Rimska pravna povijest*, Zagreb, 1943, 178 i sl. Vidi u tom djelu i str. 200 i sl.

tko i kada treba nešto dokazivati i koja dokazna sredstva upotrijebiti. Nadalje, pozicijsko obilježje rimsko kanonskog postupka utjecalo je i na slobodu suca pri odlučivanju jer se njegova uloga u postupku svela na posrednika između stranaka koje su vršile razmjenu podnesaka. Za razmjenu pismena među strankama bila je propisana procedura te se provodila uz popratne svečanosti.

5.2. Pokretanje rimsko-kanonskog postupka (12.-14. st.)

Za vrijeme režima općeg prava građanski postupak pokretao se tužiteljevim podnošenjem, *libellus conventionis*, isprave koja je u sebi sadržavala argumentirani tužbeni zahtjev. Uz tu ispravu podnosila se i molba magistratu da odobri pozivanje tuženog na određeni dan na sud. Ako bi se tuženi oglušio na pozive, ponovljene još dvaput, nastupila bi kontumacija. „Tamo gdje je prevladao rimski utjecaj, izostanak tuženog se tretirao kao priznanje, te se – nakon tužiteljeve kalumniatorne zakletve (*iuramentum de calumnia*), ali i „upoznavanja“ spornog predmeta (*cognoscere*) od strane suca, koje bi potvrdilo osnovanost tužbenog zahtjeva – donosila presuda u tužiteljevu korist, odnosno nalagala *missio in possessionem*.“²⁷ U sredinama u kojima je prevladavao germanski utjecaj kontumacija tuženika kažnjavala se zatvorom ili protjerivanjem. Za vrijeme Justinijana uvedeno je i kažnjavanje kontumacije tužitelja nalaganjem naknade troškova i štete prouzročene tuženiku.

Pred sucem na ročištu tužitelj i tuženi morali su položiti zakletvu *decalumnia*.²⁸ Osim zakletve, tuženik je pod pretpostavkom pismenosti tužbenog zahtjeva morao iznijeti svoje pisano protivljenje tužbenom zahtjevu. Daljnji tijek postupka odvijao se analogno Justinijanovom, no za vrijeme važenja recipiranog prava veliku važnost imale su *interogationes*, pitanja koje su stranke jedna drugoj u postupku međusobno postavljale i *responsiones*, tj. odgovori koje su davale na tako postavljena pitanja. U biti se njima nastojalo definirati sporne pozicije u postupku odnosno odrediti što je priznato, a što treba dokazivati. S obzirom na naglašeno načelo pismenosti koje je

²⁷ Radovčić, V., *Građanski proces u režimu općeg(recipiranog rimskog) prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5-6, 1987., str. 668.

²⁸ Prihvaćena od Justinijana, ova zakletva (s novom tehničkom oznakom *iuramentum de calumnia*) bila je po sadržaju i funkciji slična njegovoj. Uvijek se odnosi ne na istinitost, već na vjerovanje u postojanje vlastitog prava (*credulitas secundum animi opinonem*). Razlikovala se prema tome od zakletve *de veritate* koju je tužitelj polagao nakon izvođenja dokaza, a odnosila se na istinitost dokazivanih činjenica, kao i na *bona fides* tužitelja.

uvedeno 1215. godine (na Četvrtome lateranskom koncilu) sve procesne radnje morale su se formulirati u pisanom obliku i kao takve predati sucu. Nadalje, zbog obveze na pismenost *interrogationes* i *responsiones* su se morale također formulirati u pisanom obliku. „Makar su *positiones*, kao i pismenost uopće, trebale pojačati ulogu stranaka i pružiti im sigurnost u odnosu na suca i njegovu eventualnu samovolju, one su – tako logički oblikovane i uz to pismene – oduzimale disputaciji njenu pravu prirodu i pretvarale je u neku vrstu „dopisivanja“ među strankama posredstvom suda što je u drugom smislu izopačavalo građanski proces kao put pravne zaštite.“²⁹

5.3. Dokazni postupak

Dokazni postupak započinjao je predajom probatornih artikula (*articuli probatorii*), dokazima kojima se nastojalo potkrijepiti iznesene tvrdnje u postupku. Postupak je bio strogo akuzatoran i shodno tome svjedoke su uglavnom predlagale stranke. Samim time je i dinamika postupka bila usko povezana s aktivnošću stranaka u postupku. Sudac je pritom bio pasiviziran glede pokretanja postupka, predlaganja dokaza i njihova izvođenja, a prilikom ocjenjivanja dokaza unaprijed je bila propisana dokazna snaga određenih dokaznih sredstava. Nadalje, primjena raspravnog načela omogućavala je protustranci da na posebnom ročištu postavi pitanja protustranci i time potencijalno ospori iskaz svjedoka.

Dokazivanje se provodilo supsidijarno i sukcesivno, a precizno određenim teretom dokazivanja postupak se nastojalo učiniti bržim i ekonomičnijim. Osim toga, postavljenim dokaznim pravilima sucima je bila olakšana ocjena dokaza te se njihov zadatak u postupku sveo na donošenje odluke.

Što se tiče dokaza i njihove ocjene vrijedio je sustav vezane ocjene dokaza, a teret dokazivanja bio je na onoj stranci koja je iznijela određenu tvrdnju (*ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*³⁰). Sustavom vezane (legalne) ocjene dokaza nastojalo se suzbiti bilokakvu mogućnost sučeve subjektivnosti i arbitrarnosti u postupku te se stoga njegova uloga u postupku

²⁹ Radovčić, V., *Građanski proces u režimu općeg(recipiranog rimskog) prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5-6, 1987., str. 671.

³⁰ Dokaz mora pružiti onaj tko nešto tvrdi, a ne negira.

svela na puku tehnikaliju s obzirom da je njegova zadaća bila proglasiti presudu i osigurati njezino ispunjenje. Međutim, sustav je negativno utjecao na sučevu mogućnost logičke prosudbe. Objektivni rezultat primjene zakonskih dokaznih pravila trebao je korespondirati subjektivnom: kako se na skali dokazivanja jezičac kreće od nikakvoga preko nepotpunog prema punome dokazu, tako se, smatralo se, uvjerenje suca trebalo kretati od potpunog neznanja (*nescientia*), dvojbe (*dubitatio*), sumnje (*suspicio*), mnijenja (*opinio*) do savršene uvjerljivosti (*perfecta credulitas*). Slijedom toga pojavilo se pravilo koje je nalagalo sucu da sudi „*non secundum conscientiam, sed secundum allegata et probata*“³¹. Kanonski postupovnici sadržavali su odredbe koje su određivale što je sve potrebno kako bi se ostvario potpuni dokaz (*probatio plena*) odnosno što se sve vrednovalo kao polovičan dokaz (*probatio semiplena*).

5.4. Dokazna sredstva

U rimsko-kanonskom postupku primjenjivala su se racionalna dokazna sredstva, a kao iznimka primjenjivala se zakletva koja je predstavljala iracionalno dokazno sredstvo. Najvišu dokaznu snagu imao je tzv. *notorium*, spoznajno sredstvo koje je bilo preuzeto iz kanonskog prava, a koje se pod utjecajem tadašnjih filozofskih učenja („novog“ Aristotela, odnosno Averoesa) – shvaćalo kao *evidentia rei*, kao ono što se osjetilno zapaža, što je opće poznato.³² Nakon *notorium* po jačini dokazne snage slijedilo je svjedočenje, a potom pismeni dokazi. U pogledu svjedoka tražio se istovjetan iskaz trojice svjedoka koji su se, kao i za Justinijana, razlikovali s obzirom na društveni status i vjersku pripadnost. Priznanje se za vrijeme režima općeg prava javlja kao samostalno dokazno sredstvo, a ono koje je dano pred sucem vrednovalo se kao *notorium*. „S jedne strane, u tradiciji rimskog prava priznanje ima kvaziugovorni karakter – ono je dispozitivna radnja stranke kojom se stranka odriče prava na daljnje poricanje priznate činjenice; s druge strane, u duhu starogermanskog postupka, priznanje je jednostrani izraz stranačke volje koje ima apsolutni karakter i samo „automatski“ dovodi do okončanja postupka (*confessus pro judicato habetur*); s treće strane, u katoličkom duhovnom obzoru priznanje jest najviši čin spoznaje koji ne samo što dovodi do pouzdanog činjeničnog utvrđenja već omogućuje

³¹ Ne po savjesti, nego po navodima i dokazima.

³² Radovčić, V., *Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5-6, 1987., str. 672.

i duhovni napredak kroz očišćenje i pokajanje.³³ Kao dokazno sredstvo primijenjvalo se također i vještačenje koje se tretiralo kao *notorium* i uviđaj koji se tretirao jednako kao i svjedočenje.

U potpune dokaze (*probationes plenae*) ubrajalo se svjedočenje, isprava, priznanje te presumpcije *iuris*. Potpuni dokazi označavali su dokaze koji su imali dovoljno snage za utvrđenje neke sporne činjenice. Postojala su i pravna pravila koja su određivala prema kojim kriterijima bi se trebali riješavati sukobi nastali izvođenjem više potpunih dokaza s različitim rezultatima. Tako je svjedočenje imalo prednost pred ispravom. Osim potpunih dokaza, u skupinu racionalnih dokaznih sredstava ubrajali su se i nepotpuni dokazi (*probationes semiplenae*) koji za razliku od potpunih dokaza nisu imali dovoljno snage za dokazivanje neke činjenice u pravnom sporu nego su se primjenjivali isključivo kumulativno. S vremenom je nastalo pravilo prema kojemu dva nepotpuna dokaza čine jedan potpuni. Nepotpunim dokazima smatrali su se npr. činjenična predmnijeva (*praesumptio facti seu homini*, u tadašnjoj terminologiji *praesumptio probabilis*, odnosno *verisimilis*), iskaz jednog svjedoka (*unus testis*), bankarske i sl. knjige (*cartae domesticae*), glasine (*fama*) itd.³⁴ Indiciji su po dokaznoj snazi bili hijerarhijski ispod dokaza. Oni nisu imali snage pružiti dovoljno osnove za dokazivanje neke sporne činjenice u sporu već su mogli poslužiti samo kao potvrda nekog već izvedenog i priznatog dokaza. Zakletva je bila na samom dnu hijerarhijske ljestvice dokaznih sredstava te se primjenjivala samo supsidijarno, tj. kao dopuna dokazne vrijednosti drugih dokaznih sredstava ukoliko se njima nije mogla dokazati neka sporna činjenica.

U pogledu svjedoku provela se kategorizacija osoba koje su mogle svjedočiti u postupku. Tako su se razlikovale *testes suspecti* (osobe čiji se iskaz zbog odnosa sa strankom nije mogao smatrati vjerodostojnim) i *testes inhabilis* (osobe koje zbog osobnih nedostataka nisu mogle svjedočiti npr. duševni bolesnici). Svjedoke su uglavnom predlagale stranke, a njihov iskaz javno se objavljivao.

Isprave su se kategorizirale na *instrumenta publica* (javne isprave) i *instrumenta privata* (privatne isprave). Samo su javne isprave činile *plena probatio*, dok se kod privatnih isprava

³³ Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 50.

³⁴ Radovčić, V., *Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5-6, 1987., str. 674.

samo ona isprava potpisana od tri kvalificirana svjedoka smatrala podobnom za puni dokaz.³⁵ Prisega se primjenjivala samo ako izvedeni dokazi nisu imali dovoljno kvalitete da bi se vrednovali kao puni dokazi pa je u tom slučaju ona predstavljala njihovu dopunu ili ih je mogla u potpunosti obezvrijediti.

5.5. Teret dokazivanja

Teret dokazivanja u rimsko-kanonskom postupku bio je raspodijeljen kroz pozicije (*positiones*). Prvo se se dokazivale tužiteljeve pozicije, tj. tvrdnje te ukoliko bi bile dokazane punim dokazom teret dokazivanja bi u tom trenutku prelazio na tuženika. U slučaju nedokazanosti činjenice, donosio se zaključak o njenom nepostojanju: *idem est non esse aut non probari*;³⁶ *actore non probante, reus absolvitur*.³⁷ Prema teoriji negacije negativne činjenice se nisu dokazivale³⁸ te je teret dokazivanja bio na protivniku one stranke koja je u postupku tvrdila da nešto ne postoji. Autor teorije negacije bio je glosator Irnerij koji ju je temeljio na Paulovoj sentenci *ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*. S obzirom da se primjenom teorije negacije ista tvrdnja mogla tumačiti na pozitivan i negativan način, počele su se razlikovati vrste negativnih iskaza. Razlikovale su se tako *negativa determinata* (iskazi kojima se poriče da se u određeno vrijeme dogodio određen događaj, no čija se istinitost može odrediti na posredan način, pa stoga ne mijenjaju teret dokazivanja) i *negativa indeterminata* (negativni iskazi koji nisu vremenom i mjestom precizno određeni, pa stoga kao znatno teže dokazivi mogu dovesti do predbacivanja tereta dokazivanja.)³⁹

³⁵ Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., str. 52.

³⁶ Isto je ne biti ili ne (moći) dokazati.

³⁷ Ako tužitelj ne dokaže istinitost svojih tvrdnji, tuženik se oslobađa (zahtjev tužitelja bit će odbijen).

³⁸ *Negativa non sunt probanda*.

³⁹ *Ibid.* str. 53.

5.6. Pravilo *unus testis nullus testis*

Izreka *unus testis nullus testis* svoj konačan oblik zadobila je u srednjem vijeku kada je i dobila snagu obveznog dokaznog pravila. Nepovjerenje u svjedočenje kao dokazno sredstvo kulminiralo je carskom konstitucijom kojom je zasnovano kao opće načelo nevaljanost svjedočenja u slučaju kada bi se njime dokazivale činjenice suprotne onima koje dokazuju pismene isprave. Valja napomenuti da je Konstantinovo zakonodavstvo predstavljalo prekretnicu, prijelaz iz staroga u novi režim. U jednoj svojoj starijoj konstituciji vodeći se načelom neograničene sudačke slobode ocjene dokaza navodi kako se imaju smatrati jednakovrijednima po dokaznoj snazi (*eandem vim*) pismeni akti i iskazi svjedoka, dok u drugoj konstituciji oduzima vrijednost svjedočenju kada ono potječe od isključivo jednog svjedoka, dajući time ujedno svjedočenju drugorazredno mjesto u odnosu prema pismenim dokazima.⁴⁰

U srednjem vijeku pisanim se ispravama (*per instrumenta*) davala prednost pri utvrđivanju istinitosti spornih činjenica, no unatoč tome u praksi je svjedočenje bilo češće upotrebljavano dokazno sredstvo. Tako je papa Inocent III. u jednom dekretalu naveo kako istovjetni iskazi četvorice svjedoka imaju jaču dokaznu snagu od bilježničke isprave. Nadalje, u narednim stoljećima javila se i problematika glede pitanja koliko je svjedoka potrebno kako bi se njihovim svjedočenjem sporna činjenica u dokaznom postupku mogla smatrati utvrđenom kao i da se dokazivala vjerodostojnom ispravom. U praksi se tražio podudaran iskaz trojice ili petorice svjedoka. S druge strane, u parnicama koje su se vodile s ciljem utvrđenja i proglašenja ništavnosti postavljalo se pitanje maksimalnog broja svjedoka koji se smio prizvati s obzirom da svjedoci nisu bili obvezni dati iskaz sve dok im se ne predujme troškovi svjedočenja.

S obzirom da je vrijedio sustav vezane ocjena dokaza u tom smislu se tumačilo pravilo *testis unus testis nullus*. Pravilo je određivalo da iskaz jednog svjedoka nije dostatan za utvrđenje neke sporne činjenice nego da je potreban istovjetan iskaz dvojice svjedoka da bi se određena činjenica mogla smatrati dokazanom odnosno potpuno utvrđenom (*probatio plena*). Valja napomenuti da je sudac bio dužan saslušati ukoliko bi bio predložen i samo jedan svjedok, ali se iskaz takvog svjedoka nije mogao smatrati potpunim dokazom, tj. nije mogao poslužiti kao dovoljna jaka osnova za utvrđenje određene sporne činjenice. Potpuni dokaz (*probatio plena*) je

⁴⁰ Radovčić, V., *Pravna izreka Unus testis nullus testis – problem datacije kao formalnog dokaznog pravila*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 48, br. 5, 1988., str. 514.

vrsta dokaza koja je konačna, konkretna i koja dovodi do sučeve *perfecta credulitas*.⁴¹ U slučaju da tužitelj ne bi uspio s dokazivanjem svoje pozicije u postupku, gubio bi spor.

Pravilo *testis unus testis nullus* imalo je značenje pravnog načela uz brojne iznimke, a jedna od njih bila je mogućnost stranaka da sporazumom iskazu jednoga svjedoka pridaju značenje potpunog dokaza. Nadalje, navedeno pravilo omogućavalo je postizanje učinkovitosti u postupku. Tako se u postupcima koji su se vodili glede ženidbenih stvari (*in matrimonialibus*) postavljalo pitanje najvećeg dopuštenog broja svjedoka. S obzirom da svjedok nije bio obvezan dati iskaz sve dok mu se troškovi svjedočenja ne predujme, nastojalo se broj svjedoka u postupku učiniti što racionalnijim, svesti na minimum i time umanjiti troškove postupka. Tako je kao minimum bio određen broj od dvojice, a najviše petorice svjedoka. Osim toga, podudarni iskaz dvojice bespriječnih svjedoka davao je dovoljno osnove za utvrđenje određene sporne činjenice te daljnje dokazivanje nekim drugim dokaznim sredstvom nije bilo potrebno.

5.7. Iskaz jednog svjedoka

Pravilo *testis unus testis nullus* nije se primjenjivalo u slučaju primjene drugih dokaza u postupku ili u slučaju kombinacije svjedočenja i neke druge vrste dokaza. Međutim, iskaz jednog svjedoka u rimsko-kanonskom postupku nije se zanemarivao. Tako se iskaz jednog svjedoka tretirao kao *probatio semiplena* odnosno kao vrsta dokaza koji sam za sebe nema dovoljno snage da bi doveo do utvrđenja određene činjenice. Po svom karakteru *probatio semiplena* bila je nekonkretna i neizvjesna te joj je bila potrebna nadopuna nekim drugim dokaznim sredstvom kako bi mogla predstavljati potpuni dokaz.

Što se tiče indicija, papa Inocent IV. smatrao je kako one nemaju snagu samostalnog dokaznog sredstva te da mogu poslužiti samo kao temelj dokazivanja neke odlučne činjenice u postupku nekim drugim dokaznim sredstvom. S druge strane, Accursius je u djelu *Glossa ordinaria* naveo kako iskaz jednog svjedoka predstavlja indiciju, a njegova kombinacija s drugim dokaznim sredstvima mogla bi predstavljati potpuni dokaz.

⁴¹ Milotić, I., *Testis unus testis nullus u rimsko-kanonskom i važećem pravu*, Bogoslovska smotra, vol. 89, br. 4, 2019., str. 846.

5.8. Uloga suca u rimsko-kanonskom postupku

U 12. stoljeću nije se zahtijevalo od u suca da ima neko posebno obrazovanje. Stoga je on kada bi se susreo s nekim kompleksnijim pravnim pitanjem zatraživao pomoć od pravnih stručnjaka. Gracijanov dekret, koji datira u prvu polovicu 12. stoljeća propisuje da se od obnašatelja sudačke službe očekuje barem minimalno pismenost na latinskom jeziku, ali i da to nije pretpostavka za biti imenovan u službu.⁴² No, već u 13. stoljeću zbog kompleksnosti rimsko-kanonskog postupka dolazi do potrebe za sucima s odgovarajućim pravnim znanjem kako bi uspješno mogli riješavati sporove koji bi se pred njima našli. Profesionalizacija sudaca pojavila se tada na području sjeverne Italije gdje su se i nalazila najstarija sveučilišta, a postupno se profesionalizacija počela širiti izvan granica Italije osnivanjem sveučilišta u Francuskoj, Engleskoj te područjima sjeverno od Alpa. Pri školovanju sudaca naglasak se stavljao na dokazna sredstva, ocjenu njihove vjerodostojnosti te njihovu vrijednost u sustavu vezane ocjene dokaza.

Pri donošenju odluke u postupku sudac se morao suzdržati od vlastitih saznanja i procjena, a njegova se odluka mogla temeljiti samo na činjenicama i dokazima koje su stranke iznijele pred njega. Zabranjeno mu je bilo od stranaka ili trećih primati darove kojima se pokušavalo utjecati na njegovu pristranost.

Dva važna izvora rimsko-kanonskog procesa, *Durantis* i *Henrik od Seguzije*, naglašavaju važnost sučeve objektivnosti u suđenju te potrebu primjene *bona fides*.⁴³ Kako je rimsko-kanonski postupak bio strogo akuzatoran te su ga kontrolirale stranke, sučeva mogućnost predlaganja dokaza bila je ograničena. „Sudac ne smije biti pozvan kao svjedok niti se njegova izjava ili iskaz smiju pojaviti među dokaznim sredstvima jer bi to podrazumijevalo da se on kao upravitelj procesa koristi vlastitim saznanjima za odlučivanje u pravnoj stvari, što su procesualisti od početka 13. stoljeća snažno i suglasno odbacili,⁴⁴ no takvo shvaćanje susreće se još u Gracijanovu dekretu.⁴⁵ Od suca se u sudskom postupku zahtijevalo etično postupanje, tj. zabranjeno je bilo primati bilokakve nedopuštene poticaje kojima bi se pokušalo utjecati na

⁴² Milotić, I., *Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za ius dicere u Rimsko-kanonskom procesu*, godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII – 2020., str. 189.

⁴³ *Ibid.* str. 199.

⁴⁴ *Ibid.* str. 199.

⁴⁵ *Ibid.* str. 199.

njegovu odluku i time izazvati njegovu pristranost. Darovanjem se nisu smatrale naknade primljene u svrhu troškova puta i troškova nastalih na putu niti su bili zabranjeni darovi koji su bili dio običaja ili su imali neko simboličko značenje u toj društvenoj sredini. Međutim, nije bilo potrebno dokazati uzročnu vezu između darivanja i sučeve odluke o pravnoj stvari već bi svako darivanje dalo naslutiti da se radi o neetičnom sucu.

Kao rezultat pojave suca profesionalca u srednjem vijeku oblikovalo se načelo *iura novit curia*. Od suca se zahtijevalo poznavanje prava i njegova pravilna primjena. Takva shvaćanja srednjovjekovnih procesualista izgrađena su po uzoru na rimsko pravo, tj. držeći se *Justinijanova kodeksa*⁴⁶ i *Digesta*,⁴⁷ tj. kvazidelikta *iudex qui litem suam fecit*, što je zamijećeno već 1140. godine u *Gracijanovu dekretu*.⁴⁸ Nadzor i kažnjavanje neetičnoga suca bila je stvar vlasti koja ga je imenovala, a stranke su bile te koje su bile ovlaštene podnijeti individualne prijave. Najčešće se kao kazna primjenjivala opomena, bratski posjet viših klerika, suspenzija, a vrlo rijetko oduzimanje službe. Kako su suci i to školovani suci bili raritet, njihovo je uklanjanje iz službe predstavljalo na neki način i narušavanje autoriteta vlasti.

„Kanonom br. 38 (*Quoniam contra falsam*) izdanim na Četvrtome lateranskom saboru (1215.) prvi je put formalno i na univerzalnoj razini te pravnim pravilom apstraktne naravi utvrđena obveza da sudac mora voditi *protocollum* glede svih poduzetih postupovnih radnji.“⁴⁹ Na taj način pružala se mogućnost kontrole utvrđenih činjenica zakinutoj stranci putem suda više instance. 1216. godine papa Inocent III. izdao je dekretal kojim se odredilo da uz suca u postupku sudjeluje i *scriptor* koji će sve radnje u postupku protokolirati te naposljetku arhivirati zapise o njima. U biti je tim dekretalom uveden sudski pisar kao stalna sudska služba te je uspostavljeno kleričko bilježništvo. Bez vođenja protokola zasigurno bi kontrola pravilnosti utvrđenih činjenica u postupku bila onemogućena, a time i uskraćeno pravo na pravično suđenje te osujećena zakonitost sudskog postupka.

⁴⁶ *Ibid.* str. 199.

⁴⁷ *Ibid.* str. 199.

⁴⁸ *Ibid.* str. 199.

⁴⁹ Milotić, I., Učinkovitost i ekonomičnost u rimsko-kanonskome postupku in civilibus s osvrtom na Statuti, et ordini da osservarsi nel castello d'orsera e contado (1609. i 1768.), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 68, br. 5-6, 2018., str. 769.

Zahtjev za izuzećem suca podnosile su stranke ako bi postojala sumnja u njegovu nepristranost. Izuzeće se odnosilo samo na konkretan slučaj i samo na stranke u sporu.⁵⁰ Sudac se mogao i sam izuzeti ako bi smatrao da ne može održati potrebnu objektivnost i nepristranost pri odlučivanju u postupku. Kao razlozi za izuzećem suca mogli su se pojaviti: nečasnost (*infamia*), neprimjerenost sučeva društvenog ili pravnog statusa, nepristranost, korupcija, sukob interesa, osobna povezanost stranke i suca, krvno srodstvo, tazbinsko srodstvo, prijateljstvo ili zajednički gospodarski interesi. U slučaju opravdanosti zahtjeva za izuzećem, sudac bi se uklonio do završetka postupka te bi ga na njegovu mjestu zamijenio drugi sudac. Cilj je bio osigurati pravedno i objektivno suđenje, no istovremeno se i zloupotrebljavao institut izuzeća suca te se time samo opstruirao postupak i povećavao ukupan iznos troškova postupka na štetu stranaka.

⁵⁰ Milotić, I., *Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za ius dicere u Rimsko-kanonskom procesu*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII – 2020., str. 200.

6. Zaključak

Kroz povijest rimskog prava izmjenjivala su se dva sustava vrednovanja dokaza: sustav vezane (legalne) i sustav slobodne ocjene dokaza. Sustav slobodne ocjene dokaza omogućavao je sucu da na temelju slobodne procjene odredi vrijednost upotrijebljenih dokaznih sredstava u postupku. S druge strane, sustav vezane (legalne) ocjene dokaza uvodi zakonska pravila koja su unaprijed pridavala određenu dokaznu vrijednost dokaznim sredstvima. U najstarijem rimskom građanskom postupku, legisakcijskom, sustav slobodne ocjene dokaza omogućavao je sucu da na temelju slobodne procjene odredi dokaznu vrijednost izvedenih dokaznih sredstava u postupku. No, to nikako nije značilo da je imao pravo odstupiti od nekih zdravorazumskih postulata odnosno kriterija općeg mnijenja. Ovaj sustav imao je i svojih negativnih aspekata. Naime, takva sudska odluka donesena na temelju sučeve slobodne ocjene dokaznih sredstava bila je podložna njegovoj subjektivizaciji i zanemarivanju stvarnog činjeničnog stanja.

Kasnije je u formularnom postupku zadržana primjena sustava slobodne ocjene dokaza te se od sudaca i dalje nije tražilo neko posebno pravno obrazovanje. Njihova zadaća u postupku bila je nadzirati stranke da se ne udalje od predmeta spora te ispitati istinitost činjeničnih tvrdnji stranaka na temelju slobodne logičke prosudbe. No, s vremenom su se pojavile pravno obrazovane osobe koje su davale savjete *consilium* sucima. U konačnici, one su postale stalni, plaćeni savjetnici sudaca. Formularni postupak unosi značajnu novinu u postupku; upotrebu formula na temelju kojih je sudac uzimajući uz rezultate dokaznog postupka donosio presudu. Nadalje, u dokaznom postupku koji je bio javan, usmen i kontradiktoran pružala se mogućnost upotrebe raznovrsnih dokaznih sredstava, a sve s ciljem kako bi se utjecalo na sučevu odluku o činjenicama i omogućilo strankama da lakše dokažu tvrdnje koje su iznijele u postupku.

Kognicijski postupak unosi promjene; stranke više nisu imale mogućnost biranja suca te se ukinula formula (uputa) po kojoj je sudac morao postupati. Također, ukinuta je dvostadijska struktura postupka (*in iure i apud iudicem*), a samim time nestaje i odvojenost između faze pribavljanja dokaza i ostatka sudskog postupka. Za razliku od prethodnih postupaka, u ekstraordinarnom postupku uz načelo usmenosti sve više dobiva na značenju dobiva načelo pismenosti. Dokaze su i dalje pribavljale stranke, a sudac je ocjenjivao na temelju slobodne ocjene njihovu dokaznu vrijednost. Ekstraordinarni postupak svoj konačan oblik zadobio je za

vrijeme Justinijanova prava kao liberalni postupak (*per libellos*). Dokazni postupak provodio se na temelju sučeve odluke, a dijelio se na dva odvojena stadija; stadij u kojem svoje dokaze izlaže tužitelj te stadij u kojem svoje dokaze izlaže tuženik. Sudac više nije bio vezan isključivo prijedlozima stranaka već je po svojoj slobodnoj procjeni mogao odlučiti izvesti dokaze koje stranke i nisu predložile, ali ih je on smatrao izuzetno bitnim za konačno rješavanje spornog pravnog odnosa. Možda je najznačajnija promjena bila uvođenje novog i potpuno drugačijeg sustava vrednovanja dokaza; sustava vezane ocjene dokaza. Sudac je sada bio dužan poštivati zakonska pravila koja su unaprijed određivala dokaznu vrijednost dokaznih sredstava. Tako se najveća dokazna snaga pridavala pisanim dokazima te se svjedočenjem nije moglo pobiti činjenice utvrđene njima. I u pogledu svjedoka bile su uvedene znakovite promjene tako što je određeno tko sve ima odnosno nema sposobnost svjedočenja. Nadalje, inzistiralo se na pluralitetu svjedoka jer iskaz jednog svjedoka nije stvarao dovoljno snažno uvjerenje kod suca da bi utvrdio postojanje ili nepostojanje određene činjenice koja je bila predmet dokazivanja u postupku. S obzirom da su iskazi svjedoka bili podložni njihovoj subjektivizaciji iskaz jednog svjedoka vrednovao se kao nedostatan te se za utvrđenje određene činjenice tražio istovjetan iskaz minimalno dvojice svjedoka dan pod zakletvom. U ekstraordinarnom postupku javljaju se i idejni začeci pravila „*unus testis nullus testis*“ koje je bilo uzdignuto na razinu obveznog dokaznog pravila uvođenjem rimsko-kanonskog postupka.

Izreka je je dobila snagu obveznog dokaznog pravila zbog nepovjerenja u istinitost iskaza danih svjedočenjem koji su često bili podložni subjektivizaciji i manipulacijama. Istodobno to je pravilo nadziralo sudske odluke onemogućujući im odstupanja od utvrđenog pravila. Pravilo je određivalo da iskaz jednog svjedoka nije dostatan za utvrđenje neke sporne činjenice nego da je potreban istovjetan iskaz dvojice svjedoka da bi se određena činjenica mogla smatrati potpuno utvrđenom (*probatio plena*). Nadalje, navedeno pravilo omogućavalo je postizanje učinkovitosti u postupku. Tako se u postupcima koji su se vodili glede ženidbenih stvari (*in matrimonialibus*) nastojalo broj svjedoka svesti na potreban minimum kako bi se troškovi postupka minimizirali s obzirom da je svjedocima bilo potrebno predujmiti toškove njihova svjedočenja. Nadalje, osim što je bila zadržana primjena sustava vezane ocjene dokaza postavljeni su i kriteriji prema kojima su se trebali riješavati sukobi nastali izvođenjem više potpunih dokaza koji su davali različite rezultate. S obzirom da je teret dokazivanja bio na onoj stranci koja je iznosila određenu tvrdnju vrlo su jasne bile uloge stranaka u postupku, a samim time i njegov je tijek bio precizno određen.

Kao osnovna pravila raspodjele tereta dokazivanja primjenjivala su se pravila *actor probare debet* i *reus in exceptione actor est*.⁵¹ Nadalje, određivanjem dokazne vrijednosti pojedinih dokaznih sredstava uloga suca svela se na izricanje presude. No, znakovit napredak vidi se u činjenici što u srednjem vijeku uvođenjem rimsko-kanonskog postupka dolazi do potrebe za sucima s odgovarajućim pravnim obrazovanjem. Nadalje, suci su svoje odluke morali temeljiti na činjenicama i dokazima koje su stranke iznijele u postupku te je svaka naznaka koruptivne sučeve radnje rezultirala njegovom opomenom, posjetom viših klerika, suspenzijom ili oduzimanjem službe. Njegova mogućnost predlaganja dokaza bila je ograničena, a njegovo sudjelovanje u postupku kao svjedoka bilo je zabranjeno s obzirom da je time mogao ugroziti objektivnost pravorijeka svojim subjektivnim mišljenjem.

Iz svega izloženog valjalo bi zaključiti da je sustav vezane ocjene dokaza uvevši pravila u pogledu vrijednosti izvedenih dokaza onemogućavao pojavu subjektivnosti i arbitrarnosti u suđenju te je na neki način stranakama pružao veću sigurnost u pravilnost i točnost sudske odluke. No, ograničavanjem sučeve slobodne logičke prosudbe onemogućena je bila primjena zdravog razuma pri sudovanju te se donošenje sudske odluke svelo na puku tehnikaliju. Usporedbom sustava vezane i slobodne ocjene dokaza jasno je da su oba sa sobom nosila neke pozitivne i negativne aspekte, a upravo izreka da sve što je po pravu dozvoljeno nije ujedno i pošteno ukazuje na probleme koje potencijalno može donijeti svaki pravni sustav pa tako i prethodno opisani.

⁵¹Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003., str. 28.

7. Literatura

Horvat, M., *Rimska pravna povijest*, Zagreb, 1943.

Jaramaz Reskušić, I.; Medančić, T., *Cognitio extra ordinem u rimskom pravu*, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40, br. 82, 2006.

Milotić, I., *Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za ius dicere u Rimsko-kanonskom procesu*, godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII – 2020.

Milotić, I., *Učinkovitost i ekonomičnost u rimsko-kanonskome postupku in civilibus s osvrtom na Statuti, et ordini da osservarsi nel castello d'orsera e contado (1609. i 1768.)*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 68, br. 5-6, 2018.

Milotić, I., *Testis unus testis nullus u rimsko-kanonskom i važećem pravu*, *Bogoslovska smotra*, vol. 89, br. 4, 2019.

Radovčić, V., *Gradanski proces u režimu općeg (recipiranog) rimskog prava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 37, br. 5-6, 1987.

Radovčić, V., *Pravna izreka Unus testis nullus testis – problem datacije kao formalnog dokaznog pravila*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 48, br. 5, 1998.

Šarac, M.; Lučić, Z., *Rimsko privatno pravo*, Split, 2011.

Uzelac, A., *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003.

8. Sažetak

Cilj ovog rada je ukazati na pozitivne i negativne aspekte sustava slobodne i sustava vezane (legalne) ocjene dokaza. Kako bi se postigla svrha, u radu je donesen povijesni presjek iz kojega je jasno vidljiv razvoj tih dvaju sustava. Sustav slobodne ocjene dokaza omogućavao je suci da na temelju slobodne procjene odredi vrijednost upotrijebljenih dokaznih sredstava u postupku. Tim širokim ovlastima suci su bili podložni korupciji i subjektivizaciji presude. Njegova primjena bila je karakteristična za doba legisakcijog postupka i formularnog postupka. Zatim se uvođenjem kognicijskog postupka i njegovim službenim priznanjem u 3. st. pr. Kr. unose novine u dokazni postupak. Ekstraordinarni postupak svoj konačan oblik zadobio je za vrijeme Justinijanova prava kao liberalni postupak (*per libellos*). Tada dolazi i do uvođenja sustava vezane ocjene dokaza; sudac više nije bio slobodan pri ocjeni dokazne vrijednosti izvedenih dokaza već se sudac morao pridržavati zakonskih pravila koja su pojedinim dokaznim sredstvima unaprijed pridavala određenu dokaznu snagu. Na taj način pokušalo se suzbiti pojavu sučeve subjektivnosti i arbitrarnosti pri suđenju, no negativan aspekt ovog sustava bila je ograničena mogućnost sučeve slobodne logičke prosudbe. Do ponovnog oživljavanja rimskog prava došlo je 12. stoljeću najprije u Italiji, a potom u većini zapadnoeuropskih i srednjeeuropskih zemalja, a slijedom toga nastaje i nova vrsta postupka: rimsko-kanonski postupak. S obzirom da je bio oblikovan po uzoru na rimski ekstraordinarni postupak također je važila primjena sustava vezane ocjene dokaza. Nadalje, pravilo „*unus testis nullus testis*“ steklo je tada snagu obveznog dokaznog pravila čiju primjenu sudac nije mogao izbjeći. Također je utvrđena vrijednost i ostalih dokaznih sredstava u postupku.

Ključne riječi; sustav slobodne ocjene dokaza, sustav vezane ocjene dokaza, rimsko pravo, rimsko-kanonsko pravo, pravilo „*unus testis nullus testis*“

9. Summary

The aim of this paper is to point out the positive and negative aspects of the system of free and the system of related (legal) evaluation of evidence. In order to achieve the purpose, the paper presents a historical cross-section from which the development of these two systems is clearly visible. The system of free evaluation of evidence enabled the judge to determine the value of the evidence used in the proceedings on the basis of free evaluation. With these broad powers, judges were subject to corruption and subjectivization of judgment. Its application was characteristic of the age of the legislative procedure and the formal procedure. Then, with the introduction of the cognitive procedure and its official recognition in the 3rd century AD. bring novelties into the evidentiary procedure. Extraordinary procedure acquired its final form during Justinian's rights as a liberal procedure (*per libellos*). Then comes the introduction of a system of related evaluation of evidence; the judge was no longer free to assess the probative value of the evidence presented, but the judge had to adhere to legal rules that gave certain means of proof in advance to certain means of evidence. In this way, an attempt was made to suppress the emergence of the judge's subjectivity and arbitrariness in the trial, but the negative aspect of this system was the limited possibility of the judge's free logical judgment. The revival of Roman law took place in the 12th century, first in Italy and then in most Western and Central European countries, and a new type of procedure emerged: the Roman-canonical procedure. As it was modeled on the Roman extraordinary procedure, the application of a system of bound evaluation of evidence also applied. Furthermore, the rule "unus testis nullus testis" then acquired the force of a mandatory rule of evidence, the application of which the judge could not avoid. The value of other evidence in the proceedings was also determined.

Keywords; system of free evaluation of evidence, system of related evaluation of evidence, Roman law, Roman canon law, rule *unus testis nullus testis*

